

บทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนตามหลักแนวคิด “บวร” กรณีศึกษาชุมชนคุณธรรม จังหวัดปทุมธานี¹

ว่าที่ร้อยตรีพรเทพ ภูระยา²
 ดร.วีระยุทธ พรพจน์ธนาศ³
 รองศาสตราจารย์ ดร.รวิภา ธรรมโชติ⁴
 รองศาสตราจารย์ ดร.วราภร จุลปานนท์⁵

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นข้อมูลเกี่ยวกับ บทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนตามหลักแนวคิด “บวร” กรณีศึกษาชุมชนคุณธรรม จังหวัดปทุมธานี เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่จะมาเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญทำการวิจัยโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้นำ 3 สถาบันของชุมชนคุณธรรมต้นแบบ ได้แก่ สถาบันการปกครอง (บ้าน) สถาบันศาสนา (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ในจังหวัดปทุมธานี จำนวน 5 ชุมชนๆละ 3 ชุด รวม 15 ชุด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ตามหลักแนวคิด “บวร” และเพื่อนำเสนอความเข้มแข็งของชุมชนคุณธรรมต้นแบบ อันเกิดจากบทบาทของวัด โดยการวิเคราะห์แบบอุปนัย และการวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นเอกสารระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ ตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ส่วนกลาง (หัวหมาก)

1 บทความเรียงจากการศึกษาอิสระเรื่อง “บทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนตามหลักแนวคิด บวร กรณีศึกษาชุมชนคุณธรรม จังหวัดปทุมธานี” ซึ่งได้ผ่านการสอบเรียบร้อยแล้ว

2 นักศึกษาปริญญาโท โครงการหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

3 อาจารย์ที่ปรึกษาการศึกษาอิสระ

4 ประธานกรรมการ

5 กรรมการ

บทความ

1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัดในพระพุทธศาสนาและชุมชนมีความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันมาโดยตลอด ในอดีตพระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และเป็นผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก กล่าวคือ นอกจากการสั่งสอนธรรมะ และประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่ชาวบ้านแล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการสงเคราะห์ชุมชน เช่น ให้การศึกษาแก่บุตรหลานของชาวบ้านให้ที่พักรักษาตัวแก่ชาวบ้านในยามที่จำเป็น แจกจ่ายยาและให้การรักษาแก่ผู้เจ็บป่วย ให้คำแนะนำในการประกอบอาชีพ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาภายในครอบครัว เป็นต้น ดังนั้น พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำทางจิตใจ เป็นศูนย์รวมความเคารพนับถือของคนในชุมชน ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่า พระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติธรรมมีความบริสุทธิ์ และเป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของชาวบ้านโดยบริสุทธิ์ใจและที่สำคัญที่สุดคือความเชื่อที่ว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆ เหนือกว่าชาวบ้าน สามารถเป็นที่ปรึกษาหรือให้คำแนะนำแก่ชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ แม้ในปัจจุบันคนในชุมชน มีความรู้มากขึ้น ทำให้บทบาทของพระสงฆ์เหล่านี้ลดลง แต่ก็ยังมีพระสงฆ์บางรูปที่ยังรักษาบทบาทเหล่านี้ไว้ โดยเข้าไปมีบทบาทต่างๆ อยู่อย่างสม่ำเสมอ

โครงการชุมชนคุณธรรมพลัง “บวร” ซึ่งเป็นโครงการที่สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ได้ดำเนินการผ่านสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดทุกจังหวัดทั่วประเทศ ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนทั่วประเทศได้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนตามนโยบายของรัฐบาล การส่งเสริมให้เกิดชุมชนคุณธรรมเป็นกลไกสำคัญในการนำพาชาติสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ชุมชนคุณธรรมมีเป้าหมายหลักที่สำคัญ คือ ชุมชนที่ได้รับการพัฒนาให้สมดุล ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ มีบุคลากรของชุมชนที่มีความพร้อมทั้งทางกาย ใจ สติปัญญา ความเป็นสากล มีคุณธรรม เป็นฐานแห่งการพัฒนา มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และมีศาสตร์พระราชา เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม จะทำให้เกิดเป็นพลังความดี ที่จะช่วยขับเคลื่อน

และพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าเป็นสังคมคุณภาพและสังคมคุณธรรมที่อยู่เย็นเป็นสุขอย่างมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งความมั่นคงของประเทศชาติจะเกิดขึ้นอย่างยั่งยืนได้นั้น เกิดจากการที่สถาบันหลักของชาติ คือ บ้าน วัด และ โรงเรียน จังหวัดปทุมธานี โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี ได้ดำเนินงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ตามหลักแนวคิด “บวร” ซึ่งปัจจุบันมีชุมชนคุณธรรมต้นแบบมากถึง 43 ชุมชน

ซึ่งเป็นชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกโดยผ่านเกณฑ์ตัวชี้วัด 9 ขั้นตอน ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นของชุมชน ผ่านบทบาทของวัดตามหลักแนวคิด “บวร” ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่ทรงนำจุดเด่นของสถาบันทางสังคมที่มีอยู่ในสังคมไทยมาแต่อดีต อันได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน โดยเฉพาะ วัด ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจและกิจกรรมทางสังคมที่สำคัญ ให้มีส่วนร่วมกัน ทำกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนและสังคมอย่างยั่งยืน กระทรวงวัฒนธรรม มีบทบาทหน้าที่หลักในการรักษาและส่งเสริมความเข้มแข็งของประเทศ โดยมีวิสัยทัศน์คือ “สร้างคนดี สร้างสังคมดี สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน” การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนตามหลักแนวคิด บวร : กรณีศึกษาชุมชนคุณธรรมจังหวัดปทุมธานี” จึงก่อให้เกิดประโยชน์โดยรวมแก่ชุมชน ที่จะนำไปเป็นแนวทางการปฏิบัติสืบต่อไป

กลุ่มเป้าหมายของโครงการชุมชนคุณธรรมพลัง “บวร”

1. ชุมชนใช้กลไก “บวร” เป็นแหล่งรับและกระจายข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายต่างๆ ของรัฐบาล ประชาชนมีความเข้าใจและเข้าถึงโครงการต่างๆ อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน เพิ่มมากขึ้น

2. ทุกกระทรวง ทุกหน่วยงานบูรณาการทำงานโดยใช้หลักการ “บวร” เป็นกลไกสำคัญของการขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งปลูกฝัง บ่มเพาะและเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีประโยชน์ เพื่อพัฒนาจิตใจและจิตสำนึกด้านจริยธรรมให้แก่ประชาชนทุกระดับ ให้มีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม รู้รักสามัคคี เสียสละ และกตัญญูรู้คุณเพิ่มมากขึ้น

3. เกิดชุมชนอยู่ดีมีสุข ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนลดลงหรือหมดไป เป็นชุมชนที่เกื้อกูลและแบ่งปัน คนในชุมชนเคารพเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของ “บวร” เพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ของชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีคำสำคัญที่ต้อง มีการสื่อสารให้เข้าใจตรงกันในการบูรณาการการดำเนินงานร่วมกัน และปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง พอสังเขป ดังนี้

บวร “บ” แทนความหมายด้วยคำว่า “บ้าน” ซึ่งบ้านคือที่พักอาศัยหรือครอบครัวก็ได้ บ้านให้ความรักความอบอุ่นผูกพันแม้จะเป็นหน่วยหรือสถาบันเล็กที่สุดในโครงสร้างของสังคม แต่เป็นจุดเริ่มต้น ของสังคมใหญ่ ๆ เป็นฟันเฟืองชิ้นเล็กที่มีความหมายสำคัญมาก ทั้งนี้ บ้านในที่นี้หมายรวมถึงหมู่บ้าน หรือชุมชนต่าง ๆ ด้วย

ผู้นำที่เป็นตัวแทนของพลังบวร ที่มาจากบ้าน เช่น ผู้นำตามธรรมชาติ ผู้สูงอายุ สตรี เด็กเยาวชน ประชาชนชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

“ว” แทนความหมายด้วยคำว่า “วัด” วัดเปรียบเสมือนศูนย์กลางทางจิตใจของคนไทยมาแต่ครั้งอดีต เป็นสถาบันยึดเหนี่ยวจิตใจ อบรมสั่งสอนคนในชุมชนรอบ ๆ วัดให้ประพฤติถูกทำนองคลองธรรม วัดนอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์แล้ว สำหรับชาวบ้านยังเป็นสถานที่ให้คนในชุมชนพบปะกันใครเดือดเนื้อร้อนใจก็มาปรึกษา กัน กลับจากวัดก็ได้ศาสนดี ๆ กลับไปมากมายอย่างที่ทราบกันดีว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่มีเสรีภาพในการนับถือศาสนาซึ่งทุกศาสนา ไม่ว่าจะเป็นอิสลาม คริสต์ ล้วนมีหลักคำสอนให้

ผู้คนประพฤติและปฏิบัติดี ทั้งนี้ “ว” ในที่นี้จึงหมายถึงรวมถึงศาสนสถานของศาสนาต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่แผ่นดินไทยด้วย

ผู้นำที่เป็นตัวแทนพลังบวร ที่มาจากวัด หรือศาสนสถาน ประกอบด้วย ผู้นำทางศาสนาของแต่ละศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ อิสลาม คริสต์ พราหมณ์ ฮินดู ซิกข์ เช่น เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส อิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น บาทหลวง เป็นต้น

“ร” แทนความหมายด้วยคำว่า “โรงเรียน” โรงเรียนคือสถานที่ที่ให้ความรู้ อย่างมีแบบแผน สำหรับเยาวชนซึ่งจะโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ภาระของโรงเรียนอาจดูหนักอยู่บ้างในปัจจุบัน เนื่องจากโรงเรียนต้องดูแลเหล่าลูกศิษย์เหมือนลูกหลานของตน รวมถึงหน่วยงานภาครัฐที่อยู่ในพื้นที่เพื่อให้บริการประชาชน เพื่อให้ครอบคลุม ทั้งนี้ “ร” ในที่นี้จึงหมายถึงรวมถึงหน่วยงานภาครัฐที่อยู่ในพื้นที่ด้วย

ผู้นำที่เป็นตัวแทนพลังบวร ที่มาจากโรงเรียนและหน่วยงานภาครัฐ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้กำกับการสถานีตำรวจ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล เป็นต้น

ชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขับเคลื่อนด้วยพลังบวร

หมายถึงชุมชนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 และแก้ไขเพิ่มเติม หรือเป็นชุมชนที่อยู่รวมกันโดยธรรมชาติ หรือตามความสนใจเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีระบบความสัมพันธ์ที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ มีหรือไม่มีกำนันผู้ใหญ่บ้าน และอาจมีวัฒนธรรมที่เหมือนหรือแตกต่างกัน คนในชุมชนมีส่วนร่วมแสดงเจตนารมณ์ และมุ่งมั่นที่จะดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมในชุมชน ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา โดยน้อมนำหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง และวิถีวัฒนธรรมไทยที่ดีงาม มาเป็นหลักในการดำรงชีวิตตลอดจน มีส่วนร่วมรณรงค์ส่งเสริมคุณธรรมให้กับประชาชน ชุมชน หรือเครือข่ายอื่น ๆ

การบูรณาการ หมายถึง การเชื่อมโยงทุกภาคส่วน ทุกองค์ประกอบ (อาทิ แผนงาน/โครงการ/งบประมาณ/บุคลากร ฯลฯ) เข้ามาสู่ความเป็นหนึ่งเดียว เป็นส่วนหนึ่งของกันและกันอย่างแยกกันมิได้ หรือการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ประสานสัมพันธ์อย่างเป็นเอกภาพ ทำให้เกิดความสมบูรณ์ในลักษณะของการผนึกกำลัง เพื่อให้กลไกต่าง ๆ ทำงานร่วมกันในลักษณะที่เป็นองค์รวมและสมดุล

คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นความดีงาม เป็นมโนธรรม เป็นเครื่องประดับประดาใจให้เกลียดความชั่วกลัวบาป ใฝ่ความดี เป็นเครื่องกระตุ้นผลักดันให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ เกิดจิตสำนึกที่ดี มีความสงบเย็นภายใน เป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝัง โดยเฉพาะเพื่อให้เกิดขึ้น และเหมาะสมกับความต้องการในสังคมไทย

จริยธรรม หมายถึง กรอบหรือแนวทางอันดีงามที่พึงปฏิบัติ ซึ่งกำหนดไว้สำหรับสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย งดงาม ความสงบร่มเย็นเป็นสุข ความรักสามัคคี ความอบอุ่น มั่นคง และปลอดภัยในการดำรงชีวิต

สังคมคุณธรรม หมายถึง สังคมที่มีความเอื้ออาทร มีความสมานฉันท์ โดยส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนในทุกพื้นที่ มีส่วนร่วมในการส่งเสริมคุณธรรม โดยยึดและปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนาแต่ละศาสนา น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม

1. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ตามหลักแนวคิด “บวร”
2. เพื่อนำเสนอความเข้มแข็งของชุมชนคุณธรรมต้นแบบ อันเกิดจากบทบาทของวัด

2. คำถามการวิจัย

บทบาทของวัด ตามหลักแนวคิด “บวร” สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านใดบ้าง

3. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ตามหลักแนวคิด “บวร”
2. เพื่อนำเสนอความเข้มแข็งของชุมชนคุณธรรมต้นแบบ อันเกิดจากบทบาทของวัด

4. ขอบเขตการศึกษา

การศึกษานี้ ศึกษาเฉพาะบทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนตามหลักแนวคิด “บวร” ซึ่งประกอบด้วย บทบาทของวัดในการส่งเสริมความเข้มแข็ง

ให้กับชุมชนด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย บทบาทด้านการส่งเสริมการพึ่งตนเองของชุมชน บทบาทด้านการส่งเสริมความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน บทบาทด้านส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน และบทบาทด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสถานศึกษา โดยศึกษาในช่วงเดือน กันยายน – พฤศจิกายน 2563

5. วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนตามหลักแนวคิด “บวร” ในชุมชนคุณธรรมจังหวัดปทุมธานี โดยการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้นำชุมชน วัด และโรงเรียน ในชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกว่าเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบตามตัวชี้วัดของกระทรวงวัฒนธรรม จำนวน 5 ชุมชน ชุมชนละ 3 ชุด รวม 15 ชุด

6. สมมติฐานการศึกษา

บทบาทของวัดตามหลักแนวคิด “บวร” สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) ทำให้ทราบบทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนตามหลักแนวคิด “บวร” ตลอดถึงปัญหาและอุปสรรคและข้อเสนอแนะ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาการดำเนินงานของชุมชนคุณธรรมต้นแบบให้ดียิ่งขึ้นไป

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อเสนอแนะไปประยุกต์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้ ตามหลักแนวคิด “บวร”

3) เป็นแนวทางในการพัฒนาบทบาทของวัดในด้านอื่นๆ ในอนาคต

8. แนวคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำ

Burns (1978, 98) นำเสนอมโนทัศน์เกี่ยวกับภาวะผู้นำเปลี่ยนแปลงสภาพในผลงานวิจัยเรื่องผู้นำทางการเมืองของตน โดยเบิร์นส์อธิบายภาวะผู้นำเปลี่ยนแปลงสภาพว่า “เป็นกระบวนการที่ทั้งผู้นำและผู้ตามต่างช่วยยกระดับของคุณธรรมและแรงจูงใจของกันและกันให้สูงขึ้น” ผู้นำดังกล่าวจะหาวิธีการยกระดับจิตใจของผู้ตามด้วยการดึงดูความ

สนใจมาสู่อุดมการณ์และค่านิยมทางศีลธรรมที่ดีงามเช่น เสรีภาพ ความยุติธรรม ความเสมอภาค สันติภาพและความมีมนุษยธรรม เป็นต้น

Burns ได้สรุปลักษณะผู้นำเป็น 3 แบบได้แก่

1. ผู้นำการแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) คือ ผู้นำที่ติดต่อกับผู้ตาม โดยการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันและสิ่งแลกเปลี่ยนนั้นต่อมากลายเป็นประโยชน์ร่วมกัน

ลักษณะนี้พบได้ในองค์กรทั่วไป เช่น ทำงานดีก็ได้เลื่อนขั้นทำงานก็จะได้ค่าจ้างแรงงานและในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร มีข้อแลกเปลี่ยนกับชุมชน เช่น ถ้าตนได้รับการเลือกตั้งจะสร้างถนนให้ เป็นต้น

2. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) คือ ผู้นำที่ตระหนักถึงความต้องการของผู้ตามพยายามให้ผู้ตามได้รับการตอบสนองสูงกว่าความต้องการ ของผู้ตาม เน้นการพัฒนาผู้ตามกระตุ้นและยกย่องซึ่งกันและกันจนเปลี่ยนผู้ตามเป็นผู้นำและมีการเปลี่ยนต่อ ๆ กันไปเรียกว่า Domino effect ต่อไป ผู้นำการเปลี่ยนแปลงก็จะเปลี่ยนเป็นผู้นำจริยธรรม ตัวอย่างผู้นำลักษณะนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน

3. ผู้นำจริยธรรม (Moral Leadership) คือ ผู้นำที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ตามซึ่งผู้นำจะมีความสัมพันธ์กับผู้ตามในด้านความต้องการ (Needs) ความปรารถนา (Aspirations) ค่านิยม (Values) และควมยึดจริยธรรมสูงสุดคือความเป็นธรรมและความยุติธรรมในสังคม ผู้นำลักษณะนี้มุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ตอบสนองความต้องการและความจำเป็นอย่างแท้จริงของผู้ตาม

Sanders J.Oswald (2007, 107) ได้ให้ความหมายของผู้นำทางจิตวิญญาณว่าหมายถึง ลักษณะของบุคคลที่ดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานความเชื่อ ความศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมั่นคง ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งที่ตนยึดเหนี่ยวศรัทธา จนกระทั่งสัมผัสได้ถึงกระแสจิตวิญญาณบริสุทธิ์ (The Holy Spirit) ที่กระตุ้นเร้าภายในจิตใจดังนี้

1. ความไว้วางใจ (trust/loyalty) บุคคลที่มีความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณจะมีลักษณะที่เชื่อมั่นในความสามารถของผู้อื่นและมีปฏิสัมพันธ์ด้วยการให้เกียรติ ไว้วางใจ สิ่งนี้ทำให้ผู้ที่มีโอกาสร่วมทีมงานสัมผัสได้ว่าตนมีคุณค่ามีความสำคัญต่อทีมงานและองค์กร

2. การให้อภัยและการยอมรับ (forgiveness/acceptance) ความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ไม่ยอมให้ความรู้สึกล้มเหลว การถูกนินทา ความอิจฉา ความเกลียดหรือการแก้แค้น เข้าครอบงำจิตใจของตนเอง แต่เลือกที่จะเข้าใจผู้อื่น มีใจที่เปี่ยมด้วยการขอบคุณในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าร้ายหรือดี ล้วนเป็นประสบการณ์ และบทเรียนที่ดีสำหรับชีวิต ทำให้ผู้นำมีความเป็นอิสระจากสิ่งที่ไม่ดีแห่งความต้อร้อน การตัดสินผู้อื่น ความขุ่นเคืองใจ ความสงสารตนเอง และความรู้สึกโกรธทำให้ชีวิตพบกับความสงบและสันติสุขอย่างแท้จริง จากลักษณะที่กล่าวไว้นี้ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการทำงานอย่างยิ่งเพราะผู้ที่มีความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณจะให้อภัยทีมงานในกรณีที่เกิดความผิดพลาดจากการทำงาน ยอมรับ และมองเห็นส่วนดีจากประสบการณ์ความผิดพลาด พร้อมทั้งจะเริ่มต้น ทำให้เกิดการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง ไม่เอาความรู้สึกของตนเองเป็นศูนย์กลางทำให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงาน

3. ความมีสัจจะ (integrity) ผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นตัวอย่างที่ดีในด้านความมั่นคง เช่น เป็นคนรักษาคำพูด ประพฤติตามในสิ่งที่พูด สิ่งนี้สร้างความเชื่อมั่นให้กับทีมงาน

4. ความซื่อตรง (honesty) ผู้นำทางจิตวิญญาณมีความซื่อตรง เป็นผู้ดำเนินชีวิตบนพื้นฐานความจริง ความถูกต้องลักษณะเช่นนี้ย่อมสร้างความศรัทธาให้กับผู้ร่วมงาน และสร้างเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่ให้คุณค่าความดีงามอันจะส่งผลต่อแนวทางการปฏิบัติงานของทีมงานที่คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมอย่างแท้จริง

5. ความกล้าหาญ (courage) ผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นผู้ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยปัญญา ความเข้าใจ จึงมีความคิดและการตัดสินใจที่แน่วแน่มั่นคงบนพื้นฐานของความถูกต้องดีงามและความมีศีลธรรมเป็นพลังทำให้เกิดความแข็งแกร่งภายในจิตใจ ส่งผลให้เกิดความหวังและพลังใจแก่ทีมงานในการก้าวข้าม การถูกคัดค้าน การถูกคุกคามให้เลิกล้มความตั้งใจในงาน

6. ความนอบน้อม (humility) เป็นลักษณะที่สำคัญมากของผู้นำทางจิตวิญญาณ คือเป็นผู้ที่สุภาพ ไม่หยิ่งทะนงในความสำเร็จที่เกิดขึ้น ไม่แสวงหาเกียรติ ชื่อเสียงละการยอมรับนับถือแต่แทนที่ด้วยการเห็นคุณค่าและให้เกียรติผู้ร่วมงานทุกคน เป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จและชื่นชมยินดีกับความก้าวหน้าในชีวิตของผู้อื่นด้วยความจริงใจมีถ้อยคำที่เปี่ยมด้วยพลัง ให้ความหวังและสร้างแรงบันดาลใจแก่ทีมงานและกระตือรือร้นในการหยิบยื่นมิตรไมตรีอันดีแก่ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยความจริงใจ

7. ความมีเมตตากรุณา (kindness) ผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นผู้ที่มีความเมตตา กรุณา เมื่อเห็นผู้อื่นประสบปัญหาหรือเกิด ความทุกข์ใจแล้วมีใจปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจาก ความทุกข์ ด้วยการให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มกำลังความสามารถ มีจิตใจอ่อนโยน ละมุนละไม มีผู้อื่น เป็นศูนย์กลาง (other center) รับผิดชอบต่อความรู้สึก และความต้องการของ ทีมงาน

8. การเอาใจใส่และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (empathy/compassion) เข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดของผู้อื่น ทำให้ไม่แข็งกระด้างหรือเย็นชาต่อความต้องการของทีมงานแต่ กระตือรือร้นให้การช่วยเหลือด้วยความมีมนุษยธรรมทำให้ทีมงานมีคุณภาพชีวิตที่ดี

9. ความอดทนอดกลั้นต่ออุปสรรค (patience) ผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นผู้ที่มีความ อดทนสูง สามารถทนต่อความทุกข์ยากโดยไม่บ่นย่นหยัดในอุดมการณ์ และไม่ยอม จำนต่ออุปสรรคปัญหาใด ๆ ทำให้บรรลุตามเป้าหมายของงาน

10. ความดีเลิศ (excellence) ผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นผู้ที่ยินดี และให้คุณค่า กับการกระทำที่ดีที่สุดเสมอไม่นิยมสิ่งที่เคยพอไปที แต่จะชื่นชมในความพยายามที่เป็นเลิศ ของทีมงาน

11. ความสนุกสนาน (fun) ผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นผู้ที่มองโลกในแง่ดี และ อิทธิพลชีวิตนี้ส่งผลให้บรรยากาศขององค์กรนั้น ๆ เต็มไปด้วยความสุข รอยยิ้ม และเสียง หัวเราะ ซึ่งทำให้การทำงานไม่เคร่งเครียด ขลาดกลัวหรือกังวลเพราะการถูกจับผิด

9. ผลการศึกษา

จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยวิธีสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของวัดในการ เสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนตามหลักแนวคิด “บวร” ชุมชนคุณธรรมต้นแบบจำนวน 5 ชุมชน โดยสัมภาษณ์จาก สถาบันที่สำคัญในชุมชน 3 สถาบัน ได้แก่ สถาบันการ ปกครอง (บ้าน/ชุมชน) สถาบันศาสนา (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ในจังหวัด ปทุมธานี สามารถแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1. บทบาทของวัดในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน
2. ความเข้มแข็งของชุมชน

บทบาทของวัดในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

1. ด้านการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของชุมชน

ในด้านการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของชุมชน พบว่า วัดได้ส่งเสริมให้ชุมชนมีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองในหลาย ๆ ด้าน ดังต่อไปนี้

- วัดให้สถานที่ในการฝึกอาชีพให้กับคนในชุมชน เช่น ถักสไบมอญ ประดิษฐ์ดอกไม้ อาหารพื้นถิ่น สมุนไพรไทย ปลูกผักสวนครัวปลอดสารพิษ พบว่า บทบาทของวัดในการส่งเสริมอาชีพให้คนในชุมชน สามารถเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือนได้ ทำให้คนในชุมชนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปสร้างรายได้และพึ่งพาตนเองได้มาก

- วัดเป็นสถานที่จัดจำหน่ายสินค้าของชุมชน เช่น งานเทศกาลประจำปี วันสำคัญทางศาสนา พบว่า การเปิดพื้นที่ดังกล่าว โดยไม่คิดค่าเช่าทำให้คนในชุมชนใช้เป็นแหล่งหารายได้ต่อครัวเรือนได้มาก และยังเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนข้อเสนอแนะต่อกัน เป็นการจับคู่ธุรกิจขนาดย่อมที่สำคัญ

- วัดส่งเสริมการรวมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และวิสาหกิจชุมชน พบว่า เมื่อมีเงินทุนของหมู่บ้าน ชุมชนสามารถนำเงินกองทุนดังกล่าวไปต่อยอดในการทำผลิตภัณฑ์ของชุมชนใหม่ๆ ได้สะดวกมากขึ้น อีกทั้งโครงการกลุ่มออมทรัพย์สามารถสร้างความมั่นคงให้แก่คนในชุมชน เกิดเป็นเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน จนสามารถเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้

- เป็นศูนย์เรียนรู้ต่าง ๆ เช่น กองทุนแม่แก่ปัญหาหาเสพติด สวนสมุนไพร พบว่า การลดลงของปัญหาหาเสพติดมีแนวโน้มดีขึ้น ถึงแม้ยังไม่ครบ 100 เปอร์เซ็นต์ แต่มีทิศทางที่น่าพอใจ อีกทั้งการส่งเสริมการปลูกสวนสมุนไพร เพื่อนำผลผลิตที่ได้มาทำผลิตภัณฑ์ ประเภทยาหม่อง ยานวด เกิดเป็นกลุ่มนวดแผนไทยขึ้น ซึ่งเป็นการต่อยอดจากผลผลิตเป็นธุรกิจชุมชน

- วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชน ด้านโบราณสถาน หรือโบราณวัตถุ พบว่า วัดในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี มีความเก่าแก่และมีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ จึงมีการผลักดันจากทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ในการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และเกิดเป็นรายได้เข้าชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความเจริญเติบโตบนวิถีวัฒนธรรมประจำถิ่น

2. ด้านการส่งเสริมความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ในด้านการส่งเสริมความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พบว่า วัดได้ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความรักความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผ่านกิจกรรมร่วมกับชุมชน ดังต่อไปนี้

- เป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมของชุมชน เช่น วันสำคัญทางศาสนา วันสำคัญของชาติ และอื่นๆ พบว่า วัดได้ให้ความสำคัญในการจัดกิจกรรมที่คนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมผ่านกิจกรรม ก่อเกิดความรักสามัคคีและช่วยเหลือต่อกัน มีการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนะนำแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น
- เป็นโรงงานให้กับชุมชนในโอกาสต่างๆ วัดมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือคนในชุมชนและคนในชุมชนบริเวณโดยรอบ ในโอกาสที่เหมาะสมโดยยึดหลักมนุษยธรรมเป็นที่ตั้ง ทำให้ชุมชนเกิดความเอื้อเฟื้อต่อกันมากขึ้น และเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน
- ช่วยเหลือผู้ประสบภัย เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม โควิด-19 พบว่า วัดมีบทบาทในการเข้าช่วยเหลือคนในชุมชนเป็นหน่วยงานแรกๆ เมื่อเกิดเหตุการณ์วิกฤตต่างๆ เพราะวัดกับชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด จนสามารถพูดได้ว่าชุมชนกับวัดจะแยกออกจากกันไม่ได้
- จัดทำหน้ากากอนามัยแจกจ่ายชุมชน พบว่าการเกิดขึ้นของวิกฤตการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) เป็นการเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดและไม่ได้เตรียมตั้งตัวมาก่อน จึงเกิดปัญหาหลายอย่าง การขาดแคลนหน้ากากอนามัย ก็เป็นปัญหาที่ทางวัดไม่ได้คำนึงจนใจ โดยมีการจัดโครงการผลิตหน้ากากอนามัยจากสบง จีวร ที่มีเหลืออยู่อย่างมากมายในวัด และแจกจ่ายให้กับคนในชุมชน จนสามารถป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสดังกล่าว ในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และแบ่งเบาภาระช่วยเหลือจากภาครัฐลงได้อย่างมาก

3. ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า วัดได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- เป็นแหล่งในการให้ข้อมูลด้านต่างๆ แก่ชุมชน พบว่าวัดมีบทบาทในการร่วมตัดสินใจกับชุมชนในเรื่องต่างๆ เช่นโครงการปกกวด โดยตำรวจเข้ามาตั้งศูนย์เฝ้าระวังในบริเวณวัดร่วมกับชาวบ้านเพื่อสอดส่องปัญหาเสพติดและเพื่อดูแลประชาชนในชุมชน

- การให้ชุมชนร่วมตัดสินใจในโครงการต่างๆ ของวัดและชุมชน วัดให้ความสำคัญกับการตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร การได้มาซึ่งผลสรุปนั้นได้มาจากการตัดสินใจร่วมกันและการลงมติในที่ประชุมของคนในชุมชนทั้งสิ้น
- มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันของคนในชุมชน พบว่า วัดได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการเปิดพื้นที่บริเวณวัดในการจัดกิจกรรม และตั้งศูนย์อำนวยการในโครงการต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนสามารถเข้าใช้พื้นที่ร่วมกันได้อย่างสะดวกและปลอดภัย
- ให้การสนับสนุนพื้นที่ในการจัดตั้งศูนย์ในการดำเนินโครงการต่างๆ พบว่า กิจกรรมหรือโครงการที่วัดจัดขึ้นนั้นวัดได้เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนตั้งแต่การระดมความคิดเห็นจนถึงขั้นตอนการลงมือปฏิบัติร่วมกัน เช่น โครงการจิตอาสาเพื่อพัฒนาชุมชน โครงการหน้าบ้านน้อมอง เป็นต้น
- ให้ชุมชนมีส่วนร่วมดำเนินงานในโครงการต่างๆ ของทางวัดและชุมชน ผ่านโครงการต่างๆ เช่น วันพระสวณะ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ความรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน ครูอาจารย์ และประชาชนที่สนใจอย่างต่อเนื่อง และมีการเปลี่ยนแปลงด้านคุณธรรมจริยธรรมที่ดีขึ้นมาตามลำดับ

4. ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสถานศึกษา

ในด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสถานศึกษา พบว่า วัดได้ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมกับสถานศึกษาในหลาย ๆ ด้าน ดังต่อไปนี้

- ส่งพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยพระภิกษุสงฆ์ได้หมุนเวียนมาสอนธรรมะผ่านการเล่านิทาน เพื่อให้เป็นการเพิ่มองค์ความรู้ให้แก่ นักเรียน และบุคลากร
- จัดสอนโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนให้มีความเป็นระเบียบ สามารถพึ่งพาตนเองได้ และช่วยเหลือครอบครัวได้
- จัดอบรมโครงการธรรมศึกษาแก่นักเรียน พบว่า วัดได้ให้การสนับสนุนโรงเรียนในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ทั้งการช่วยเหลือด้านพระวิทยากร ด้านการสนับสนุนปัจจัย และด้านศาสนพิธี เป็นต้น

- สนับสนุนการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในโรงเรียน พบว่า วัดและโรงเรียนจะร่วมจัดกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันโดยตลอด จนเกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันนักเรียนก็เข้ามาทำกิจกรรมในวัดได้โดยไม่ขัดเขินเหมือนเป็นบ้านของตน
- จัดกิจกรรมในวันพระร่วมกับโรงเรียน พบว่า วัดได้มีบทบาทในการจัดกิจกรรมร่วมกับสถานศึกษา
- จัดกิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน และบรรพชาเฉลิมพระเกียรติซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้นต่อเนื่อง เพราะนอกจากจะเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นกิจกรรมที่ลดความเสี่ยงด้านยาเสพติด การทะเลาะวิวาทในช่วงปิดเทอมได้ในระดับที่น่าพอใจเป็นอย่างมาก
- กิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ หรือโรงเรียนต้นแบบทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือโดยมีการคัดเลือกชุมชนที่สามารถนำหลักธรรมไปปฏิบัติจนเกิดเป็นรูปธรรมได้ และมีการประเมินผลความสำเร็จเป็นระยะ เพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติชุมชนนั้นให้เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบต่อไป

ความเข้มแข็งของชุมชน

วัดได้มีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งพบว่า ชุมชนมีความเข้มแข็งในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านการพึ่งพาตนเอง

ในด้านการพึ่งพาตนเอง พบว่า ชุมชนมีการพึ่งพาตนเองได้ในหลายๆ ด้าน ดังนี้

- ชุมชนสามารถนำหลักธรรม/ศีล 5 ไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง คนในชุมชนสามารถนำหลักธรรมเบื้องต้นเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระยะเริ่มต้นได้ เกิดเป็นภูมิคุ้มกันตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้
- นำความรู้/คุณธรรมแก้ไขปัญหาเบื้องต้นของชุมชน การฝึกอบรมในการทำอาชีพเสริมทำให้คนในชุมชนมีรายได้ส่วนเพิ่ม สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปต่อยอดและทำกินได้ เกิดพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง
- มีอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน เมื่อชุมชนมีทุนของตนเองก็สามารถนำไปต่อยอดสร้างเป็นอาชีพ สร้างรายได้ให้กับตนเองได้ เท่ากับคนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้และลดความช่วยเหลือจากภายนอกได้มากขึ้น

- มีทุนในชุมชนเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชน ในการลงทุนประกอบอาชีพ
อิสระ ลดการสร้างหนี้จากการกู้เงินนอกระบบ จนเกิดเป็นปัญหาชุมชน

2. ด้านการลดปัญหาเชิงคุณธรรมของชุมชน

ในด้านการลดปัญหาเชิงคุณธรรมของชุมชน พบว่า ปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้
ลดลงอย่างเห็นได้ชัด ก่อให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชน ดังนี้

- ปัญหายาเสพติดลดลง เนื่องจาก ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการ
ของหมู่บ้าน ร่วมกับส่วนราชการ (พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ฝ่ายปกครอง)
และวัด ให้คำแนะนำ ให้โอกาสสร้างอาชีพ แก่เยาวชนและผู้ติดยาเสพติด ที่ต้องการเริ่ม
ชีวิตใหม่ ใช้หลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้ตัวแทนหรือผู้นำชุมชนเข้าไปให้
คำแนะนำในการให้โอกาส เข้าใจและเข้าถึงปัญหา การบูรณาการร่วมกันของทุกภาค
ส่วนใช้หลักของกองทุนแม่ของแผ่นดิน แก้ปัญหาและดูแลกันเอง ปลุกจิตสำนึกในการสร้าง
ภูมิคุ้มกัน ใช้ความรู้ในการแก้ปัญหา สร้างอาชีพ

- ปัญหาอาชญากรรมลดลง จากการได้รับการอบรมเรื่องของ
คุณธรรมจริยธรรมจากพระภิกษุ และหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาดูแล

- ปัญหาการทะเลาะวิวาทลดลง จากการที่คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี
ต่อกันเนื่องจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ อยู่อย่างสม่ำเสมอ

- ปัญหาความขัดแย้งลดลง เนื่องจากการที่คนในชุมชนร่วมมือกันเพื่อ
พัฒนาปรับภูมิทัศน์ในชุมชนผ่านโครงการหน้าบ้านนำมองโครงการจิตอาสาเราทำดีด้วย
หัวใจ

- ปัญหาสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มที่ดีขึ้น จากการร่วมมือกันในการดูแลพื้นที่
บ้านตน และบริเวณชุมชนโดยรอบ

3. ด้านความสุขของชุมชน

ในด้านความสุขของชุมชน พบว่า คนส่วนใหญ่ในชุมชนมีความสุขเพิ่มขึ้น จากการ
ที่วัดได้เข้ามามีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ดังนี้

- ชุมชนมีระเบียบมากขึ้น จากการที่คนในชุมชนร่วมมือกันเพื่อพัฒนา
ปรับภูมิทัศน์ในชุมชนผ่านโครงการหน้าบ้านนำมอง และโครงการจิตอาสาเราทำดีด้วย
หัวใจ

- มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพราะต่างเป็นหูเป็นตาเฝ้าระวัง
ความปลอดภัยให้แก่กันและกัน

- มีความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกันผ่านโครงการ และกิจกรรมในการพัฒนาชุมชน
- มีการทำงานเป็นทีม จากการทำกิจกรรมในโครงการต่างๆ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ลดช่องว่างระหว่างวัย จากกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ทุกเพศ ทุกวัยเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างอิสระโดยไม่มีเงื่อนไข
- มีทุนหมุนเวียนในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และรายได้จากการสนับสนุนงบประมาณอุดหนุนจากรัฐ และจากกองทุนหมู่บ้านตลอดจนจากรายได้ในกาจำหน่ายสินค้าชุมชน
- คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการประกอบอาชีพเสริมที่ได้จากการเรียนรู้ผ่านโครงการฝึกอาชีพต่างๆ ที่ชุมชนได้จัดขึ้นอย่างต่อเนื่องและหลากหลาย

4. ด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่นๆ

ในด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่น ๆ พบว่า วัดได้มีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน จนชุมชนสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ ในหลาย ๆ ด้านดังนี้

- กองทุนแม่ของแผ่นดิน โดยชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่นๆได้ และนำผลการศึกษาที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งจากภายในชุมชน
- โครงการหน้าบ้านน้อมอง ซึ่งอาศัยความร่วมมือกันของคนในชุมชนปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้หน้าบ้าน เพื่อเป็นอาหาร และเพื่อความสวยงามน้อมองแก่ชุมชน
- โครงการอมทรัพย์วันละบาท เพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพแก่คนในชุมชนก่อให้เกิดความมั่นคงทางการเงินต่อครัวเรือน สามารถต่อยอดจากเงินทุนดังกล่าวในการทำธุรกิจส่วนตัวได้
- ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง โดยนำแนวคิดและทฤษฎีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้ให้เกิดเป็นรูปธรรม ตามบริบทของสังคมและชุมชน
- โครงการบวร on tour เป็นโครงการต่อยอดความสำเร็จจากชุมชนคุณธรรมต้นแบบสู่การเผยแพร่ผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ทางเศรษฐกิจ เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ให้แก่ชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

- การทำโครงการต่างๆ ของหน่วยงานราชการควรมีความต่อเนื่อง เพื่อให้ชุมชนสามารถปรับตัวและดำเนินงานโครงการได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- หน่วยงานภาครัฐควรมีการติดตามประเมินผลโครงการอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาและปรับปรุงโครงการให้เหมาะสมกับชุมชน
- หน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนควรให้การสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้โครงการมีประสิทธิภาพและได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม
- หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนวิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญให้ความรู้แก่ชุมชนในการดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อให้สามารถบรรลุผลตามเป้าหมายของโครงการ
- หน่วยงานภาครัฐควรมีการประชาสัมพันธ์โครงการผ่านช่องทางต่างๆ ที่หลากหลายเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งต่อไปเป็นควรมีการต่อยอดในบทบาทของชุมชน หรือสถานศึกษาในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เพื่อนำผลที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกับงานวิจัยในส่วนของบทบาทของวัดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน เพื่อให้เกิดการบูรณาการร่วมกันในทุกภาคส่วนต่อไป

บรรณานุกรม

- กัลยลักษณ์ อยู่เย็น. 2558. **บทบาทของวัดป่ากับกระบวนการการพัฒนาคนและสังคม.** วารสารการศึกษาและการพัฒนาทางสังคม ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (2558).
- จิตติมา เสนาไชย. 2553. **บทบาทวัดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน : กรณีศึกษา วัดพระธาตุดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่.** วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- จิตรนาถ ปานแก้ว. 2549. **ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพะโคะ (วัดพระราชประดิษฐฐาน) อำเภอสติงพระจังหวัดสงขลา** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ
- ทงชัย บุรณพิสุทธิ์. 2545. **บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชนบทศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พรชัย พันธุ์ธาดาพร. 2559. **บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 3 “ก้าวสู่ทศวรรษที่ 2 : บูรณงานวิจัย ใช้องค์ความรู้ สู่ความยั่งยืน”. 17 มิถุนายน 2559 ณ วิทยาลัยนครราชสีมา อำเภอเมืองจังหวัดนครราชสีมา.
- พระครูชินวรานุวัตร (คำยวง). 2554. **บทบาทของวัดต่องานด้านสาธารณสงเคราะห์ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านฮ่องน้อย จังหวัดราชบุรี.** วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย.
- อุดร ปาณะศรี. 2554. **บทบาทของพระสังฆาธิการกับการพัฒนาชุมชนตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ในจังหวัดปัตตานี.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- Burns, J. M. (1978). **Leadership.** New York: Harper and Row.
- Sanders, J.Oswald. **Spiritual Leadership: Principles of Excellence For Every Believer** (Sanders Spiritual Growth Series). (USA: Moody Publishers; New edition), May 1, 2007.